

ТАЪЛИМ КРЕДИТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ

Расулов Акмал Абдунаимович -

Тошкент давлат иқтисодийёт университети ҳузуридаги

«Ўзбекистон иқтисодийётини ривожлантиришнинг

илмий асослари ва муаммолари» илмий-

тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a53

Аннотация: Ушбу тадқиқот ишида таълим кредитларини молиялаштириш билан боғлиқ назарий ҳуқуқий масалалар кўриб чиқилган. Таълим кредитлари олий таълимнинг ажралмас қисмига айланди, аммо улар мураккаб ҳуқуқий ва ахлоқий муаммоларга тўла. Ушбу мақола ушбу масалаларни асослаб берувчи назарий асосларни ўрганиди, таълим кредитини молиялаштиришни шакллантиришда ҳуқуқий назариялар, иқтисодий тамойиллар ва уларнинг ўзаро таъсирини таъкидлайди. Тадқиқот таълим кредитини молиялаштиришнинг мураккабликларини ёритишга қаратилган ва сиёсатни ишлаб чиқиш ва ҳуқуқий ислохотларга ёрдам берадиган тушунчаларни тақдим этишдан иборат.

Калит сўзлар: таълим, кредит, молиялаштириш, сармоя, фоида, субсидия, давлат, олий таълим муассаси.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ КРЕДИТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Расулов Акмаль Абдунаимович -

Независимый исследователь исследовательского центра

«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана»

при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация: В данной исследовательской работе рассмотрены теоретические правовые вопросы, связанные с финансированием образовательных кредитов. Студенческие кредиты стали неотъемлемой частью высшего образования, но они сопряжены со сложными юридическими и этическими проблемами. В этой статье исследуются теоретические основы, лежащие в основе этих вопросов, освещаются правовые теории, экономические принципы и их взаимодействие в формировании финансирования образовательных кредитов. Целью исследования является пролить свет на сложности финансирования образовательных кредитов и предоставить информацию для разработки политики и правовой реформы.

Ключевые слова: образование, кредит, финансирование, инвестиции, проценты, субсидия, государство, вуз.

THEORETICAL LEGAL ISSUES OF EDUCATION LOAN FINANCING

Rasulov Akmal Abdunaimovich -

Independent researcher of the research center "Scientific bases

and problems of the development of the economy of Uzbekistan"

under the Tashkent State University of Economics

Abstract: This research paper examines the theoretical legal issues related to the financing of educational loans. Student loans have become an integral part of higher education, but they are fraught with complex legal and ethical issues. This article explores the theoretical frameworks underpinning these issues, highlighting legal theories, economic principles, and their interplay in shaping education loan financing. The study aims to shed light on the complexities of education loan financing and provide insights to inform policy development and legal reform.

Keywords: education, credit, financing, investment, interest, subsidy, state, higher education institution.

Кириш. Таълим инсоннинг асосий ҳуқуқи бўлиб, глобал миқёсда шахсий ва жамият тараққиётининг асоси сифатида тан олинган. Аммо биламизки, олий таълимга кириш одамларга кўпинча ўзи билан катта молиявий юк олиб келади. Бу қийинчиликни юмшатиш учун таълим кредитлари жорий қилиниб, одамларнинг олий маълумот олишлари учун кенг имконият тақдим қилинади.

Таълим кредитини молиялаштириш билан боғлиқ назарий ҳуқуқий масалалар замонавий жамиятда катта аҳамиятга эга. Таълим

кредитлари бозорлари кенгайиб, ривожланиб борар экан, ушбу молиявий воситаларнинг ҳуқуқий асосларини ва кенгроқ ҳуқуқий, иқтисодий ва ахлоқий оқибатларини синчиклаб ўрганиш зарур бўлади. Ушбу тадқиқот таълим кредитини молиялаштиришнинг кўп қиррали жиҳатларини ўрганишга, шартнома ҳуқуқи, иқтисодий назариялар ва ахлоқий мулоҳазаларнинг кесишишини ўрганиш нуқтаи назаридан долзарб ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Таълим кредитларини молиялаштиришнинг наза-

рий ҳуқуқий масалалари олий таълимга киришни осонлаштиришда таълим кредитлари ҳал қилувчи роль ўйнаши сабабли ҳам юридик, ҳам молиявий адабиётларда катта эътиборни тортади. Ушбу адабиётларни кўриб чиқиш таълим кредитини молиялаштириш билан боғлиқ академик тадқиқотларда юзага келган асосий мавзулар, тенденциялар ва мунозараларнинг тўлиқ кўринишини тақдим этишга қаратилган.

Таълим кредитини молиялаштиришнинг замонавий манзарасини тушуниш учун унинг тарихий эволюциясини ўрганиш керак. Таълим кредитларининг дастлабки шакллари кўп асрларга бориб тақалади, ammo бизга таниш бўлган замонавий тизим сўнгги бир неча ўн йилликлар давомида ривожланди. Адабиётлардаги тарихий маълумотлар таълим кредитларининг ривожланиши ва уларнинг ҳуқуқий асослари ҳақида тушунча беради.

Талабаларнинг кредит схемаси орқали олий таълимни молиялаштириш глобал ҳодисадир, чунки ривожланаётган давлатлар ҳам, ривожланган мамлакатлар ҳам олий таълимга тенг киришни чеклайдиган молиявий тежамкорлик билан курашишлари керак. Кўпгина мамлакатларга таъсир кўрсатадиган молиявий тежамкорлик туфайли, талабалар кредити схемаси ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар учун олий таълимни молиялаштиришда машхур ҳуқумат ёндашувига айланди [1].

Жаҳон банки ҳисоботида кўра, 2010 йилга келиб, талабалар кредити схемаси бутун дунё бўйлаб 70 га яқин мамлакатларда олий таълимни молиялаштириш ёндашуви мавжуд эди [2]. Масалан, Осиёда, хусусан, сўнгги йилларда сезиларли иқтисодий ўсиш кузатилган Хитойда, мамлакат ўзининг жадал ривожланаётган олий таълим тизимини молиялаштиришда ҳали ҳам жиддий қийинчиликларни бошдан кечирмоқда [3]. Молиялаштириш муаммоси туфайли, бошқа пост-коммунистик мамлакатлар сингари, Хитойда ҳам ўсиб бораётган талабалар популяциясини молиялаштириш стратегияси сифатида кредит схемаси мавжуд бўлиб, у 20 миллион талаба - дунёдаги энг катта талабалар сони [4].

Жанубий Корея, Япония, Малайзия, Ҳиндистон ва Филиппин каби бошқа Осиё мамлакатлари ҳам ўзларининг олий таълим муассасаларига ўхшаш молиялаштириш механизмларига эга. Умуман олганда, Осиёда молиявий тежамкорлик ёш эркаклар ва қизларнинг коллеж имкониятларидан тенг фойдаланиш имкониятини чекловчи сабаблардан бири бўлиб келган. Африкада, қитъа қанчалик катта бўлса, олий таълимга кириш ва тенглик узоқ вақтдан бери унинг олий таълим сектори олдида турган муаммолардан бири бўлиб келган. Ёш, қишлоқ, этник, синф, жинс, минтақа, ногиронлик ва дин масалалари

истисно манбалари бўлиб келган ва тизимли ижтимоий тенгсизликнинг ўжар кўринишларини яратиш учун бир-бирини қўллаб-қувватлайди [5].

Олий таълимни молиялаштириш бўйича баҳслар бир хил даражада қизгин ва асосан иккита қарама-қарши фикрни назарда тутлади. Бир томондан, таълимга инсон ҳуқуқи сифатида қарайдиган бир гуруҳ манфаатдор томонлар мавжуд ва шунинг учун иқтисодий аҳволдан қатъи назар, давлат барча қабул қилинган талабаларга бепул олий таълим тақдим этишини таъкидлайдилар. Бошқа томондан, таълим, шу жумладан олий таълим хусусий сармоядир ва шунинг учун унинг фойда олувчилари бунинг учун пул тўлашлари керак, деб таъкидлайдиган яна бир қарама-қарши гуруҳ мавжуд. Манфаатдор томонлар томонидан тугилган ушбу икки догматик ноаниқ позицияга асосланиб, давлатлар олий маъмуриятни демократлаштириш нуқтаи назаридан биринчи позицияни ёки иқтисодий самарадорликни ошириш учун иккинчи позицияни эгаллаб келмоқдалар. Иккинчиси таълимга хусусий сармоя сифатида қараганлиги сабабли, у меҳнат бозори ва либерал истиқбол билан бевосита боғлиқ.

Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти (OECD) мамлакатларида олий таълим муассасаларини самарали ва адолатли молиялаштириш тизими масаласи олимлар ва сиёсатчилар томонидан узоқ вақтдан бери муҳокама қилинмоқда [6]. Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилоти мамлакатларидаги университетларда олий таълимни молиялаштириш асосан ўқиш тўловларини тўлаш ҳисобига амалга оширилади, ўз-ўзини молиялаштириш ёндашуви стратегия бўлиб, ҳар бир талаба ўз инсон капиталига кредит излаш орқали молиявий сармоя киритишда эркин бўлишига имкон беради [7].

Қаттиқ бюджетнинг ҳозирги ўсиши билан олий таълим талабалари ўзларининг таълим мартабалари учун кўпроқ пул тўлашлари керак [8]. 1970 йил ўрталарига келиб, кам ва ўрта даромадли оилалар учун олий таълимни молиялаштириш учун федерал грантлардан кредитларга ўтиш пайдо бўлди [9]. Шундай қилиб, талабалар кредитлари кўпчилик талабалар учун олий таълимни молиялаштиришнинг муҳим вариантыга айланди ва эҳтимол, башорат қилинадиган келажак учун коллеж таълим тизимининг асосий хусусияти бўлиб қолади. Бунинг сабаби, талаба кредитлари талабалар ва ота-оналарга, шунингдек, солиқ тўловчиларга олий таълимнинг доимий ўсиб бораётган харажатларини молиялаштириш юқини камайитиришга имкон беради; ўқитувчиларни ёллаш харажатлари, ўқиш, ўқув

қуроллари ва бошқа тегишли талабалар яшаш харажатлари [9].

Ҳозирда Қўшма Штатларда талаба кредитлари бўйича қўрқинчли миқдорда қарз мавжуд бўлиб, у ўқишнинг доимий ўсиши билан ортиши кутилмоқда. Бу ипотекадан кейин уй хўжаликлари дуч келадиган иккинчи энг катта қарзга айланди. АҚШдаги талабалар кредити қарзи 44,2 миллион қарз олувчиларга 1,5 триллион долларни ташкил этади [10]. Аксарият талабалар бошқариб бўлмайдиган кредитлар билан битирдилар [11].

Қарз олувчилар нуқтаи назаридан, бошқариладиган қарз қарз олувчиларга таълим даражаси ва даромадлари ўхшаш бўлган ҳамкасбларидан кескин фарқ қилмайдиган турмуш даражасини сақлаб қолиш имконини беради [12]. Шунга қарамай, кўпчилик талабалар ушбу кредитлар ўзларининг таълим мартабаларини амалга оширишда, шунингдек, ўзлари танлаган мактабга боришда муҳим ёрдам берди деб ўйлашади [13]. Ажабланарлисиз шундаки, талабаларга олий маълумот олишга ёрдам бериш учун хусусий ва федерал кредитлар мавжудлигига қарамай, баъзи талабалар ўқишларини молиялаштириш учун қарз олишни (қарздан воз кечишни) хоҳламайдилар. 2010 йил июнь ойида талаба кредитлари бўйича тўланмаган қарз биринчи марта кредит карта қарзидан ошиб кетди, чунки у 800 миллиард доллардан ошди [14].

Қўшма Штатларда олий таълим нархининг кўтариллиши коллеж дипломларини олмоқчи бўлганларни талаба кредитлари учун қарз берувчиларга жалб қилди [15]. Талабалар учун таълим кредитларининг иккита асосий тури мавжуд: федерал кредитлар ва хусусий кредитлар. Хусусий талабалар кредитлари - бу грантлар, стипендиялар, федерал кредитлар ёки молиявий ёрдамнинг бошқа шакллари билан қопланмаган коллеж харажатларини қоплаш учун банклар, кредит уюшмалари, давлат агентликлари, мактаблар ёки бошқа кредит ташкилотлари каби хусусий кредиторлардан олинмаган кредитлар. Бундай кредитларнинг аксарияти тўғридан-тўғри талабаларга берилади, яъни улар кредитни тўлаш учун қонуний жавобгардирлар [16]. Хусусий кредитлар бўйича фоиз ставкалари кредиторлар томонидан белгиланади ва қарз олувчиларнинг кредит баллари ҳисобга олинади. Яъни қарз берувчи кредитнинг шартларини белгилайди [17].

Ушбу тадқиқот таълимни молиялаштириш ва таълимга киришнинг назарий силжишлари доирасида ишлаб чиқилган, таълимни молиялаштириш усули таълимга кириш ва ижтимоий тенгликни кенгайтиради ёки торайтиради деган асосий тахминга асосланади. Ушбу фарздан келиб чиққан ҳолда, таълим олиш ва ижти-

мой тенгликка таъсир кўрсатадиган олий таълимни молиялаштиришнинг иккита усули мавжуд [18]. Булар давлат ва хусусий молиялаштиришдир. Олий таълимни молиялаштириш нафақат ривожланаётган мамлакатлар, балки ривожланган мамлакатлар учун ҳам қийин. Олий таълим муассасаларидан фойдаланиш имкониятини ошириш зарурати мавжуд бўлсада, ҳукуматлар таълим учун етарли маблағ, жумладан молиявий ресурсларга эга эмаслигини даъво қилмоқда. Бу олий таълим харажатлари учун ким жавобгар эканлиги ҳақидаги қизғин мунозаралар ҳақида савол туғдиради [19].

Эътибор берадиган бўлсак, адабиётларда асосий масала олий таълим муассасаларини ўз ўзини молиялаштириш билан боғлиқ сабаб туфайли, таълим олишнинг қийматини белгилаш бўладиган бўлса, у қийматни тўлови таълим олувчи томонидан қопланиши керак деган назарияга бориб тақалмоқда. Бу эса ўқиш имкониятига эга бўлиш учун ҳар бир инсонга тақдим қилина оладиган тўловнинг таълим кредити шаклида намоён бўлмоқда. Шу туфайли ҳам бугун таълим кредитлари масаласи ҳар бир ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларнинг ҳукуматлари олдидаги долзарб масалалардан бўлиб, бу бизга мавзунинг қанчалик муҳим эканлигини асослай олади.

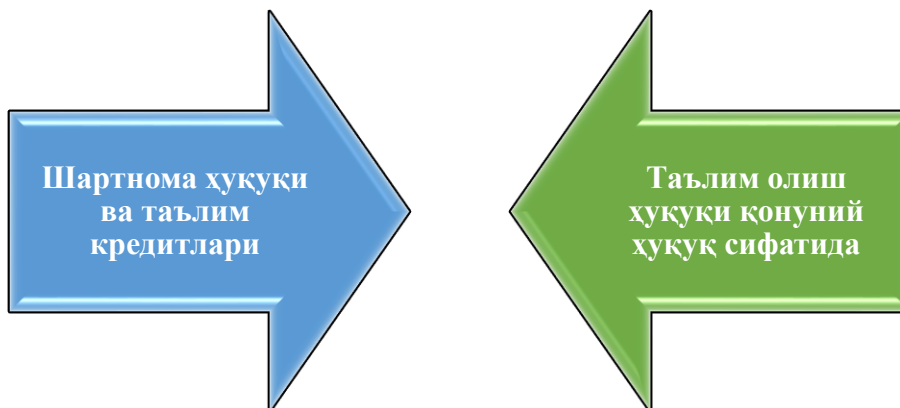
Таҳлил ва натижалар. Олий таълим харажатларининг ошиб бориши, унинг шахс ва жамият тараққиётида муҳим роль ўйнаши таълим кредитларидан кенг фойдаланишга олиб келди. Аммо бу молиявий восита қийинчиликлардан холи эмас. Таълим кредитини молиялаштиришнинг назарий ҳуқуқий масалалари ҳуқуқий назариялар ва иқтисодий тамойилларнинг кесишишини ўз ичига олади, улар кредит шартномаларини лойиҳалаш, қарз олувчиларни ҳимоя қилиш ва олий таълим олиш имкониятига таъсир қилади.

Талабаларга тақдим қилинадиган таълим кредити схемаси, шубҳасиз, олий таълимга кириш имкониятини ошириш учун жуда муҳим бўлсада, олий таълимга кириш динамикаси мураккаб ва кўп қиррали жараён эканлигини тан олиш керак. Кўплаб мамлакатларда таълим кредитларини тартибга солувчи қонунчилик асосларини ўрганиб чиқади ва олий таълим олиш имкониятига таъсир этувчи ёндашувлар ва қоидаларнинг хилма-хиллигини таъкидлайди. Таълим кредитлари билан боғлиқ ҳуқуқий тузилмалар ва сиёсат талабаларнинг ўз таълимини молиялаштириш ва молиявий мажбуриятларини бошқариш қобилиятига чуқур таъсир кўрсатади.

Турли мамлакатларда таълим кредити бўйича ҳуқуқий базани ўрганиш олий таълимни молиялаштиришда қўлланилаётган турли ёндашувларни ҳар томонлама тушуниш имконини

беради. Ҳуқуқий базалар мамлакатдан мамлакатга фарқ қилади, бу нафақат таълим кредитлари мавжудлигига, балки уларни тартибга солувчи шартларга ҳам таъсир қилади. Таълим

кредитини молиялаштиришнинг назарий асослари ушбу молиявий воситанинг мураккаб ҳуқуқий, иқтисодий ва ахлоқий жиҳатларини тушуниш учун жуда муҳимдир.

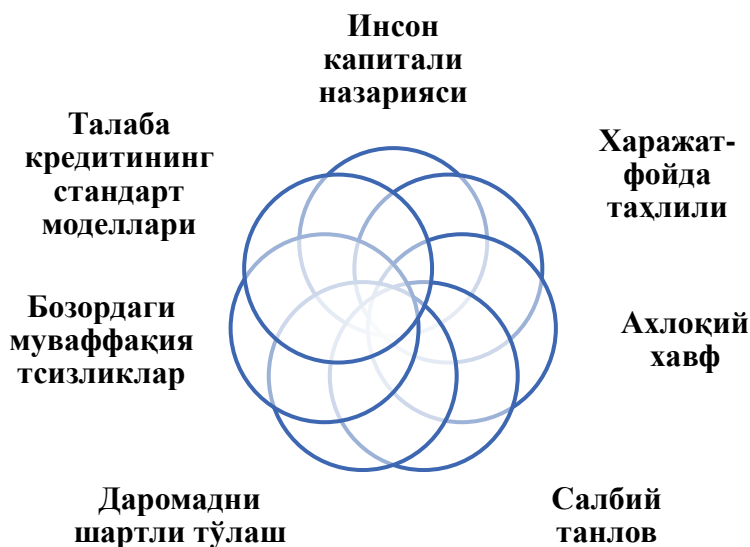

1-расм. Ҳуқуқий назариялар

Манба: муаллиф томонидан шакллантирилган.

Шартнома ҳуқуқи таълим кредитини молиялаштиришга тегишли асосий ҳуқуқий назария бўлиб хизмат қилади. У қарз олувчи ва қарз берувчи ўртасидаги ҳуқуқий муносабатларни ўрнатади ва кредит бериш шартларини тартибга солади. Таълим кредитлари жараёнида шартнома қонунчилигини ўрганиш ҳар икки томоннинг ҳуқуқий мажбуриятлари ва ҳуқуқлари ҳақида тушунча беради. Қонуний ҳуқуқ сифатида “таъ-

лим олиш имконияти” тушунчаси таълим кредитларининг ҳуқуқий асосларини тушунишда марказий ўрин тутаяди. Бу назария ҳуқуқий тизимлар олий таълимга киришни асосий ҳуқуқ сифатида тан олиш даражасини ўрганади, тенг ҳуқуқли фойдаланишни таъминлашда ҳуқуқматлар ва муассасаларнинг ҳуқуқий масъулиятини шакллантиради.

2-расм. Иқтисодий назариялар

Манба: муаллиф томонидан шакллантирилган.

Инсон капитали назарияси таълим инсон капиталига сармоя эканлигини кўрсатади ва одамлар кутилган даромадлар асосида таълимга сармоя киритиш учун оқилона қарорлар қабул қиладилар. Таълим кредитлари контекстида ушбу назария одамларнинг келажакдаги даромадлари юқори бўлишини кутганликлари сабаб-

ли таълимга сармоя киритиш учун нима учун қарз олишга тайёр эканлигини тушунтиришга ёрдам беради.

Харажат-фойда таҳлили - бу инвестициядан (масалан, таълим) харажатлар (шу жумладан қарз олиш) билан солиштирилганда потенциал фойдани баҳолаш учун ишлатиладиган усул. Бу

одамларга кутилаётган келажакдаги фойда харажатлардан устун бўладими ёки йўқлиги ҳақида қарор қабул қилишга ёрдам беради. Қарз олувчилар кўпинча таълим кредитларини олиш қийматини аниқлаш учун фойда-харажат таҳлилидан фойдаланадилар. Улар қарор қабул қилиш учун кутилаётган келажакдаги даромадни қарз олиш харажатлари билан таққослайдилар.

Ахлоқий хавф - бу одамлар хавфдан суғурталанганда ўз хатти-ҳаракатларини ўзгартирадиган ҳодисани англатади. Таълим кредитлари контекстида ахлоқий хавф-хатар шунини кўрсатадики, қарз олувчилар кредитлар мавжудлигини билганларида ҳаддан ташқари қарз олишлари ёки таълим бўйича хавфлироқ танлов қилишлари мумкин. Ахлоқий хавф-хатарни тушуниш, олий таълимга киришни таъминлаш билан бирга, ўйламадан қарз олишни олдини олиш учун тегишли кредит шартлари ва рағбатларини ишлаб чиқиш учун жуда муҳимдир.

Қарз олувчилар ва кредиторлар ўртасида ахборот мувозанати мавжуд бўлганда салбий танлов содир бўлади. Қарз олувчилар кредитларни тўлаш қобилияти ҳақида яхшироқ маълумотга эга бўлишлари мумкин, бу эса кредиторларнинг кредит беришда юқори рискларга дуч келишига олиб келиши мумкин. Ноқулай танлов фоиз ставкаларига, кредитни тасдиқлашга ва кредит бериш шартларига таъсир қилиши мумкин. Кредиторлар салбий танловнинг таъсирини юмшатиш учун стратегияларни ишлаб чиқишлари ва кредитлаш бўйича онгли қарорлар қабул қилишлари керак.

Даромадни тўлашнинг шартли моделлари кредит тўловини қарз олувчининг даромади билан боғлайди. Ушбу назарияга кўра, қарз олувчилар ўзларининг даромадларига мутаносиб равишда тўловларни амалга оширадилар, бу эса даромадлари паст бўлганлар учун молиявий юкни камайтиради. Даромадни шартли тўлаш режалари қарз олувчилар ўзларининг даромадлари даражасига қараб кредит тўловларини бошқаришларини таъминлаш орқали маънавий хавф ва салбий танлов муаммоларини ҳал қилиш учун ишлатилади.

Бозордаги муваффақиятсизликлар бозор ресурсларни самарали тақсимламайдиган ёки керакли натижаларни таъминламайдиган вазиятларни англатади. Таълим кредитлари контекстида, қарз олувчилар кредит олишда тўсиқларга дуч келганда ёки кредит бериш шартлари ноқулай бўлганда бозордаги муваффақиятсизликлар юзага келиши мумкин. Таълим кредитларини молиялаштиришда бозор муваффақиятсизликларини тушуниш сиёсатчилар учун жуда муҳимдир. Улар, айниқса, кам таъминланган аҳоли учун таълим кредитлари қулай ва арзон бўли-

шини таъминлаш учун аралашуви керак бўлиши мумкин.

Турли иқтисодий моделлар талабалар кредити бўйича дефолт эҳтимолини таҳлил қилади. Ушбу моделлар даромад, қарз даражаси, бандлик истиқболлари ва қарз олувчининг кредитларини тўлаш қобилиятига таъсир қилиши мумкин бўлган ҳаётги воқеалар каби омилларни ҳисобга олади. Кредиторлар ва сиёсатчилар кредитни тўламаслик хавфини баҳолаш ва дефолт ставкаларини камайтириш ва қарз олувчиларга молиявий қийинчиликларга ёрдам бериш стратегияларини ишлаб чиқиш учун стандарт моделлардан фойдаланадилар.

Ушбу иқтисодий моделлар ва назариялар таълим кредитларини молиялаштириш динамикасини тушуниш учун асос бўлиб хизмат қилади. Улар кредит сиёсатини, қарз олувчининг хатти-ҳаракатларини ва таълим кредитларининг умумий иқтисодий таъсирини шакллантиришга ёрдам беради. Таълим кредити дастурлари ва қоидаларини ишлаб чиқишда таълим олиш имкониятини масъулиятли қарз олиш ва кредитлаш амалиёти билан мувозанатлаш учун ушбу модель ва назарияларни ҳисобга олиш жуда муҳимдир.

Таълим кредитини молиялаштириш билан боғлиқ назарий ҳуқуқий муаммолар ва иқтисодий мураккабликлар, қарз олувчиларнинг ҳуқуқлари ва молиявий фаровонлигини ҳимоя қилган ҳолда, олий таълим олишнинг тенг ҳуқуқчилигини таъминлаш учун комплекс ёндашувни талаб қилади. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш ва таълим кредитларини молиялаштиришнинг янада инклюзив ва масъулиятли тизимини яратиш учун қуйидаги тавсиялари таклиф этилади:

1. Истеъмомчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича аниқ ва мустаҳкам қонунларни амалга ошириш орқали таълим кредити олувчиларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш. Ушбу қонунлар кредит шартлари, фоиз ставкалари ва тўлов имкониятларини ошқор қилиш каби соҳаларни қамраб олиши керак.

Қарз олувчиларни ўз кредитлари шартлари ва шартлари тўғрисида тўлиқ хабардор қилиш учун қарз олувчиларни ҳимоя қилишни кучайтириш муҳим аҳамиятга эга. Бу алдамчи амалиётлар ва адолатсиз муносабатнинг олдини олишга ёрдам беради.

2. Кредит тўловларини қарз олувчиларнинг даромадлари даражасига боғлайдиган даромадларни тўлашнинг шартли режаларини ишлаб чиқиш ва кенгайтириш. Ушбу режалар кредит тўловлари қарз олувчилар учун қулай бўлишини таъминлаш учун ишлаб чиқилиши керак, даромад чегаралари минтақавий номутаносибликни акс эттириш учун ўзгартирилиши керак. Даромадни шартли тўлаш режалари молиявий

қийинчиликларга дуч келган қарз олувчилар учун хавфсизлик тармоғини таъминлайди ва кредитни қайтариш юкини камайтиради ва шу билан масъулиятли қарз олишга ёрдам беради.

3. Таълим кредитлари бўйича фоиз ставкаларини тартибга солиш, қарз олувчилар учун адолатлилик ва арзонликни таъминлаш. Бу максимал фоиз ставкалари чегараларини белгилаш, ставкаларни бенчмарк индексига боғлаш ёки бозор шароитларига асосланган ўзгарувчан ставкаларни амалга оширишни ўз ичига олиши мумкин. Фоиз ставкаларини тартибга солиш талаба кредити қарзи юкини кучайтириши ва тўлашни қийинлаштириши мумкин бўлган ортиқча фоиз тўловларининг олдини олади.

4. Кредиторлар учун шаффофлик ва жавобгарликни ошириш чоралари орқали кредитлашнинг ахлоқий амалиётини тарғиб қилиш. Кредиторлардан маркетинг ва кредитга хизмат кўрсатиш амалиётларида ахлоқий меъёрларга риоя қилишларини талаб қилиш лозим. Таълим кредитини молиялаштиришда ахлоқий амалиётларни таъминлаш қарз олувчиларни алдамчи маркетинг, адолатсиз шартлар ва кредитлаш соҳасида ахлоқсиз хатти-ҳаракатлардан ҳимоя қилади.

5. Талабалар ва уларнинг оилаларини таълим кредитлари бўйича асосли қарорлар қабул қилиш учун зарур бўлган билим ва кўникмалар билан таъминлаш учун кенг қамровли таълим ва молиявий саводхонлик дастурларини ишлаб чиқиш. Ушбу дастурлар мактаб ўқув дастурларига киритилиши керак. Молиявий саводхонликни ошириш қарз олувчиларга таълим кредитлари ва қарзларини бошқаришда масъулиятли танлов қилиш имкониятини беради.

6. Қарз олувчиларнинг молиявий юкини енгиллаштириш учун давлат субсидиялари дастурларини молиялаштиришни кўпайтириш. Айниқса, давлат хизмати ва нотижорат ташкилотлари ходимлари учун қарзни кечиш учун мувофиқлик мезонларини кенгайтириш лозим. Субсидиялар ва кредитларни кечиш дастурлари таълимнинг умумий харажатларини камайтиришга ёрдам беради ва давлат хизмати ёки кам даромадли мартаба билан шуғулланган қарз олувчиларга ёрдам беради.

7. Қарз олувчилар учун тушунарли бўлган стандартлаштирилган, оддий тилда кредит шартномаларидан фойдаланишни жорий қилиш. Стандартлаштирилган шартномалар шаф-

фофлик ва ошкораликни яхшилайти, бу эса қарз олувчиларнинг ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунишини осонлаштиради.

8. Таълим кредитлари дастурлари, кредиторлар ва қарз олувчиларнинг ҳимояси устидан мунтазам назорат ва баҳолашни амалга ошириш лозим. Мунтазам назорат сиёсатнинг таълим кредитларини молиялаштиришдаги ўзгарувчан муаммоларни ҳал қилишда долзарб ва самарали бўлиб қолишига кафолат беради.

9. Қарз олувчилар ахлоқсиз амалиётлар, алдамчи маркетинг ёки таълим кредитлари билан боғлиқ бошқа масалалар юзасидан шикоят қилишлари мумкин бўлган марказлаштирилган ҳисобот тизимини яратиш лозим. Марказлаштирилган ҳисобот тизими қарз олувчиларга ташвишларини билдириш ва ечим излаш учун платформани тақдим этади ва бу соҳада ахлоқий амалиётларни сақлашга ёрдам беради.

Ушбу тавсиялари олий таълим олиш имкониятини кенгайтириш ва қарз олувчиларнинг молиявий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ўртасида мувозанатни сақлашга қаратилган. Ушбу чоратадбирларни амалга ошириш орқали таълим кредитларини молиялаштириш янада шаффоф, ахлоқий ва арзон бўлиши мумкин, шу билан бирга талабалар ва уларнинг оилалари учун масъулиятли қарз олиш ва онгли қарорлар қабул қилишга ёрдам беради.

Хулоса ва тақлифлар. Хулоса қилиб айтдиган бўлсак, таълим кредитини молиялаштириш кўп қиррали соҳа бўлиб, ҳуқуқий ва иқтисодий назариялар, ҳуқуқий меъёрлар ва ахлоқий мулоҳазалар аралашмасидан таъсирланади. Бу олий таълим олиш имкониятларини кенгайтиришнинг кучли воситаси бўлиб, шу билан бирга доимий эътибор ва такомиллаштиришни талаб қиладиган муаммоларни ҳам келтириб чиқаради. Сиёсатчилар, кредиторлар ва қарз олувчилар таълимдан адолатли фойдаланишни таъминлаш ва қарз олувчиларнинг молиявий фаровонлиги ва ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ўртасида мувозанатни сақлаш учун биргаликда ҳаракат қилишлари керак. Ушбу тадқиқот таълим кредитларини молиялаштириш тизимини такомиллаштириш, уни барча манфаатдор томонлар учун янада инклюзив, шаффоф ва барқарор қилиш бўйича доимий муҳокамалар ва ташаббуслар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Atuahene F. The challenge of financing higher education and the role of student loans scheme: an analysis of the student loan trust fund (SLTF) in Ghana. *High Educ.* 2008;56(4):407–421. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
2. Kossey M.M., Ishengoma J.M. Issues and challenges of student financing systems in Africa: the case of Tanzania. *International Journal of African Higher Education.* 2017;4(1) [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
3. Yang X. Access to higher education for rural-poor students in China. *Educ. Res. Pol. Pract.* 2010;9(3):193–209. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
4. Johnstone D.B., Marcucci P.N. JHU Press; 2010. *Financing Higher Education Worldwide: Who Pays? Who Should Pay?* [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]

5. UNESCO Institute for Statistics . UNESCO; Paris: 2011. Education for All Global Monitoring Report 2011. The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
6. Altbach P.G., Reisberg L., Rumbley L.E. Brill; 2019. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
7. Flacher D., Harari-Kermadec H., Moulin L. 2013. Financing Higher Education: a Contributory Scheme. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
8. Lochner, L., & Monge-Naranjo, A. (2016). Student loans and repayment (pp. 397–478). <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-63459-7.00008-7>
9. Mbah, R. E. (2021). A Possibility or Just a Wish? Assessing Current Perceptions on the Potentials of a Full Student Loan Debt Forgiveness Legislation. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 8(10), 365–392. <https://doi.org/10.14738/assrj.810.11091>
10. Kilgour, J. G. (2019). The 401(k) student loan repayment benefit program. *Compensation & Benefits Review*, 088636871882224. <https://doi.org/10.1177/0886368718822249>
11. Despard, M., Perantie, D., Taylor, S., Grinstein-Weiss, M., Friedline, T., & Raghavan, R. (2016). Student debt and hardship: Evidence from a large sample of low- and moderate-income households. *Children and Youth Services Review*, 70, 8–18. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.001>
12. Baum, S., & Schwartz, S. (2006). How much debt is too much? Defining benchmarks for manageable student debt. New York. Retrieved from www.collegeboard.com
13. Buam, S., & O'Malley, M. (2003). College on credit: how borrowers perceive their education debt. *Journal of Student Financial Aid*, 33. Retrieved from <http://publications.nasfaa.org/jsfa>
14. Avery, C., & Turner, S. (2012). Student Loans: Do college students borrow too much—or not enough? *Journal of Economic Perspectives*. <https://doi.org/10.1257/jep.26.1.165>
15. Mbah, R. E., Wasum, D. F., & Mende, C. M. (2020). Assessing the relationship between Pell Grant and Federal Student Loan at Louisiana four-year public institutions. *Journal of Education and Practice*, 11(9), 40–44. <https://doi.org/10.7176/jep/11-9-04>
16. Adams, K. (2018). College loans: Private vs. federal. Retrieved February 6, 2019, from <https://www.investopedia.com/articles/younginvestors/09/private-or-federal-student-loans.asp>
17. Birken, E. (2016). Federal student loans vs. private student loans: What's the difference? Retrieved February 6, 2019, from <https://studentloanhero.com/blog/federal-private-student-loans-difference/>
18. Johnstone D.B., Marcucci P.N. JHU Press; 2010. Financing Higher Education Worldwide: Who Pays? Who Should Pay? [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
19. Johnstone D.B. The economics and politics of cost sharing in higher education: comparative perspectives. *Econ. Educ. Rev.* 2004;23(4):403–410. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss5/a54

O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMI TAXLILI: MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Xolmo'minov Shuhrat -
Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar
universiteti kafedra professori v.b. i.f.d.

Anatatsiya. O'zbekiston Davlat Statistika Qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston aholisi 2013-yilda 30 milliondan ortiq kishiga yetgan va 2011-yil boshidan buyon 1,4 foizga oshgan. Hozirda O'zbekiston aholisining 36 foizdan ortig'i shaharlarda istiqomat qiladi. Aholining 60 foizi zich joylashgan qishloq jamoalarida istiqomat qiladi. Bundan tashqari, O'zbekiston dunyodagi eng yirik paxta yetishtiruvchi va eksport qiluvchi (oltinchi yirik paxta ishlab chiqaruvchi va beshinchi yirik eksport qiluvchi) davlatlaridan biri bo'lib, oltin, uran, tabiiy gaz va turli xil xom ashyolarning yirik konlariga ega (Jahon banki, 2014 yil). Ushbu tadqiqot O'zbekiston ta'lim tizimi, jumladan, oliy ta'lim tizimi islohotlari, ma'muriy tuzilma va moliya bo'yicha tavsifiy ko'rinishni tahlil etishga bag'ishlangan. Oliy ta'lim sohasi tahliliga ko'ra, ushbu tadqiqot yakunida yanada takomillashtirish bo'yicha muhim takliflar ham berilgan.

Kalit so'zi: Oliy ta'lim, davlat OTMLari, moliyaviy muammolar, samaradorlik.

ОБЗОР СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА: ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ

Холмуминов Шуҳрат -
д.э.н. исполняющий обязанности профессора
Университета цифровой экономики и агротехнологий

Анатация. По данным Государственного комитета по статистике Узбекистана, население Узбекистана достигло более 30 миллионов человек в 2013 году и увеличилось на 1,4 процента с начала 2011 года. В настоящее время более 36 процентов населения Узбекистана проживает в городских районах и более 60 процентов население проживает в густонаселенных сельских поселениях. Более того, Узбекистан является одной из крупнейших стран-производителей и экспортеров хлопка в мире (шестой по величине производитель хлопка и пятый по величине экспортер), а также обладает крупными месторождениями золота, урана, природного газа и различных товаров (Всемирный банк, 2014). Настоящее исследование посвящено представлению описательного обзора системы образования Узбекистана, включая систему высшего образования, с точки зрения реформ, административной структуры и финансов. Согласно анализу сектора высшего образования, в конце данного исследования также представлены важные предложения по дальнейшим улучшениям.

Ключевые слова: высшее образование, государственные вузы, финансовые вопросы, эффективность.